

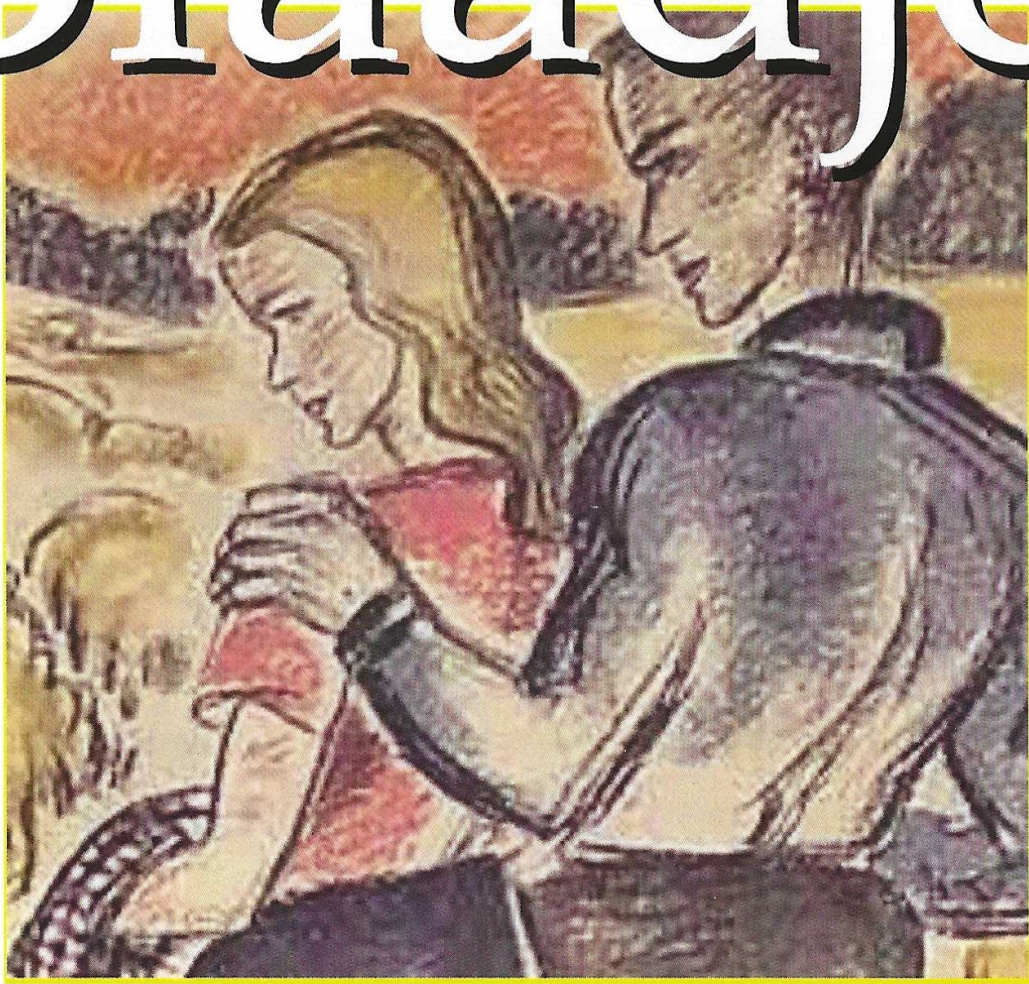
DE TIENDE JAARGANG - NUMMER 51 - DECEMBER 2021

Het Gele Blaadje

Een blad van en voor

oud-**AJC**'ers

van Nederland

In deze rubriek worden AJC'ers, van wie de namen op de herdenkingszuil in Vierhouten staan, van achtergrond voorzien.

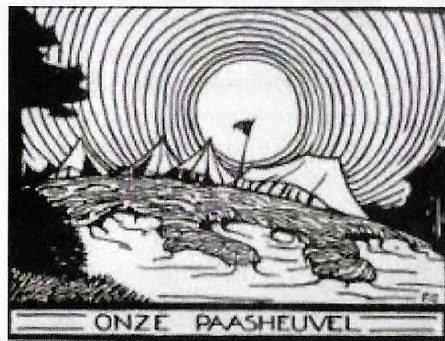
Dit artikel valt onder rubriek 'Op de Zuil' maar past ook in de rubriek 'Uit de Kunst'.

Fré (Frederika Sophia) Cohen is geboren in Amsterdam op 11 augustus 1903 als dochter van Levie Cohen en Esther Sarlie. Na Fré werden er nog twee kinderen geboren in dit joodse en socialistische arbeidersgezin: Sophie en Bernard Henri. Evenals vele andere diamantbewerkers was ook Levie Cohen vaak werkloos, daarom verhuisde het gezin Cohen naar Antwerpen waar meer werk voor een diamantbewerker was.

Grafisch kunstenaressen en oud-AJC'lid Fré Cohen

Na het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog in 1914, keerde het gezin Cohen terug naar Amsterdam waar zij eerst een woning in de Swammerdamstraat 66 in Amsterdam-oost betrokken. Al snel daarna verhuisden ze naar de Zaaierweg 125 in Betondorp, een buurt waar veel geschoolde arbeiders woonden. Kenmerkend voor het milieu van geschoolde arbeiders was het feit dat Fré na de lagere school de mulo bezocht. Zeker in die jaren was dat bij arbeidersgezinnen vrij ongebruikelijk.

Al op jeugdige leeftijd werd Fré Cohen lid van de Arbeiders Jeugd Centrale. Zij was een ijverig lid en deed met alle activiteiten mee. Zo nam zij o.a. - een

paar weken na de aankoop van het Paasheuvelterrein in Vierhouten in 1922, volgend jaar honderd jaar geleden, deel aan het eerste kamp dat op het terrein in Vierhouten heeft plaatsgevonden en maakte daar een tekening van - hierboven

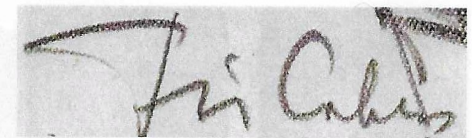
afgebeeld en waarschijnlijk de eerste die zij voor de AJC maakte. Voor de AJC zowel als later de SDAP maakte Fré veel grafische ontwerpen en illustraties. Daarbij stond het ideaal van een geloof in een toekomst van vrede en gelijkheid centraal. Ongetwijfeld is zij tot 1940 verreweg de belangrijkste vormgever van

de AJC geweest. Het was dan ook haar grafische werk dat de AJC haar typografische gezicht zou geven. Ze kiest daarbij vooral voor de kleuren zwart, wit en rood. Daarmee draagt ze een socialistisch ideaal uit: cultuur kan en moet een vast onderdeel worden van het leven van de arbeider.

> Hoe het begon

Als kind al toonde Fré Cohen belangstelling voor tekenen en wilde zij tekenares worden. Omdat haar ouders geen geld hadden voor een tekenopleiding ging zij in 1919 na de mulo op kantoor werken. Na enige omzwervingen kwam zij in 1921 terecht bij de draad- en kabelfabriek Draka. Toen deze fabriek uit bezuiniging

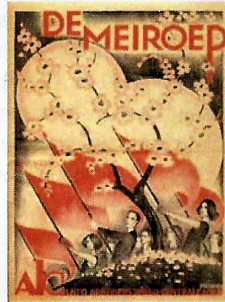
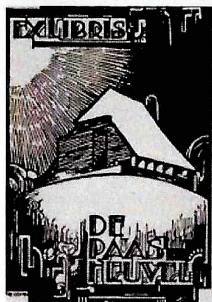

de reclameafdeling ophief, kreeg Fré de kans om advertenties te ontwerpen. Deze vielen zo in de smaak dat zij omstreeks 1923 via een relatie van de directeur van Draka terecht kwam bij N.V. Boekhandel en Uitgevers Maatschappij Ontwikkeling (de in 1915 door de SDAP opgerichte voorloper van de Arbeiderspers). Hier kreeg zij naast kantoorwerk ook tekenwerk te doen. Via haar werk voor deze uitgeverij kreeg Fré Cohen ook toegang tot de SDAP-drukkerij Vooruitgang. Als ontwerpster die zich ook met het zetwerk bemoeide werd ze daar door haar manlijke collega's aanvankelijk met argwaan bekeken. Ze noemden haar Saartje Wip.

Dat gold niet voor medekunstenaar Wim Bijmoer (later o.a. bekend van illustraties voor Annie MG) die tijdens een interview antwoord op de vraag: 'Wie bewonder je als kunstenaar het meest?' *'In mijn jeugd was ik lid van de AJC en woonde ik in dezelfde straat als Fré Cohen, de Zaaierweg in Betondorp en kwam vaak bij haar familie over de vloer. Fré liep altijd te lachen. Toen ik haar nog niet goed kende dacht ik, óf ze is gek, óf ze ziet overal het leuke van in. Dat laatste was het geval. En die vrouw kon tekenen hoor!*

In 1929 ontving Fré Cohen ter afronding van haar opleiding aan het Kunstnijverheidsinstituut het einddiploma Grafiek. Hetzelfde jaar trad ze in dienst van de

Stadsdrukkerij Amsterdam, waar ze in 1932 wegens bezuinigingen weer werd ontslagen. Als freelance medewerker bleef ze echter nog tot 1941 voor de gemeente Amsterdam werken. Fré Cohen slaagde erin om ook het drukwerk van de gemeente een eigen gezicht te geven. Naast haar werk voor de gemeente Amsterdam verzorgde ze de grafische vormgeving van organisaties als IVAO (het latere NIVON) en zoals eerder gememoreerd de SDAP. In 1933, op haar dertigste, verhuist Fré van haar ouderlijk huis in Betondorp naar een atelier in de Karel du Jardinstraat in Plan Zuid. In de vormgeving van Fré Cohen is dan duidelijk de relatie naar de Amsterdamse

School te herkennen. Net zoals de architecten en kunstenaars van het tijdschrift 'Wendingen' ontwerpt ze haar eigen letters, geblokt, afgewisseld met zwierige lijnen. Onder invloed van de Nieuwe Zakelijkheid worden haar letters in de jaren dertig soberder en strakker van vorm. Het romantische aspect van haar werk sloot goed aan bij het taalgebruik van AJC-voorman Koos Vorrink.

'... Het was in de twintiger jaren dat de Jugendstil-invloeden, de verwantschap met de lijnen en balken van De Stijl en de architectuur van de Amsterdamse School, in haar werk laten zien, dat het meestal meer decoratief dan functioneel, sterk tijdsgebonden is,' zo zal graficus (en oud-AJC'er) Dick Dooijes decennia later over Fré haar werk oordelen: *'maar al deze invloeden heeft Fré Cohen op geheel eigen wijze tot een strikt persoonlijke stijl verwerkt. Dat is een grote verdienste, die zonder haar grote wilskracht, bewustzijn van haar eigenwaarde en haar creativiteit niet tot deze hoogte had kunnen stijgen ...'*

Veelgebruikte technieken van Fré zijn hout- en lino'sneden waarmee ze menig

Omslag voor de Gemeente Amsterdam

Uiterst links: Ex libris voor de Paasheuvel en een voor Koos Vorrink. Daarnaast: drie omslagen die Fré in de dertiger jaren voor de AJC ontwierp

boek, brochure en ex libris vormgeeft. Daarnaast tekent ze veel, met potlood, Oost-Indische inkt en zwart krijt. Voor uitgeverijen zoals De Arbeiderspers, Querido en de Wereldbibliotheek, die met betaalbare, goed verzorgde boeken het lezen van arbeiders willen stimuleren, verzorgt Fré de vormgeving en ontwerpt ze omslagen. Vanaf 1933 maakte Fré Cohen ook illustraties in joodse bladen als 'De Vrijdagavond' en 'Het Nieuw Israelietisch Weekblad'. Verder maakte ze gebruiksdrukwerk als toegangsbewijzen, bladwijzers, geboorte- en huwelijkskaarten, oorkonden, kalenders, diploma's, landschappen en koppen voor vele bladen en tijdschriften.

> Feminisme

Fré is een zeer zelfstandige vrouw en kan als ontwerpster gedecideerd zijn in haar beslissingen. Dat wordt haar in de door mannen gedomineerde drukkerswereld niet altijd in dank afgenomen. Zij voelt zich echter sterk aangetrokken door de strijd voor gelijke rechten, is strijdbaar en doet vaak de vormgeving voor vrouwenverenigingen. Verder houdt ze zich bezig met veel freelance opdrachten van

vakbonden en socialistische coöperaties en vrij werk, zoals kleurrijke, vaak romantische aquarellen en pastellen. Hoewel Fré is opgegroeid in een joodse omgeving houdt zij zich minder met het joodse geloof bezig, toch komt de joodse symboliek regelmatig terug in haar werk. In de jaren dertig zet ze zich ook actief in voor vluchtelingen uit Duitsland.

> Tweede Wereldoorlog

Na de Duitse inval in Nederland en de anti-joodse maatregelen verandert haar leven ingrijpend. Ze krijgt alleen nog opdrachten van particulieren en verdient bij als lerares op de nieuw opgerichte joodse Kunstnijverheidsschool Van Leer. Hier geven niet alleen joodse Nederlanders maar ook Duitse emigranten zoals Stefan Schlesinger en Leon Kratzenstein les. De leerkrachten van de Van Leerschool zijn aanvankelijk vrijgesteld van deportatie. Fré Cohen behoort tot de 'gesperrden', maar krijgt in mei 1942 toch een oproep voor Arbeitseinsatz en duikt vervolgens onder. Eerst bij J. Uylings in Amsterdam, waar ze drie weken verblijft. Daarna duikt ze onder in Diemen, bij haar AJC-vriendin Rie Keesje, vervolgens in Hilversum bij de ouders van Pieter Brattinga (*bekend als vormgever van o.a. de VARA-gids*), daarna nog in Lochem bij Margo Vos en tenslotte in Borne, bij Hendrik en Mien Zomer. Bij de familie Zomer die een boerderij aan de Delde-nerdarsweg (nu Leemweg) bewoonde was ze in veilige handen, evenals een andere onderduiker, de joodse fabrikant Emiel Soesman. De onderduikers >>>

voerden soms heftige politieke discussies met elkaar. Ze konden zich binnenshuis redelijk vrij bewegen en Fré hielp met huishoudelijke karweitjes. Ook handwerkte en tekende ze. De dochter van de familie Zomer heeft nog een portret dat Fré van haar getekend had, waarschijnlijk het laatste dat ze gemaakt heeft.

Bijna een jaar verbleef ze op de boerderij, waarna verraad door iemand uit de buurt haar noodlottig werd. Twee Nederlandse SD'ers namen poolshoogte en zagen haar in de kamer zitten. Vluchten was niet meer mogelijk, wel voor Emiel Soesman, die naar buiten vluchtte en ontkwam. Hij wist de oorlog te overleven. Fré zag nog kans op het toilet de pillen in te nemen die ze altijd bij zich droeg voor wanneer een situatie als deze zich aan zou dienen. Drie dagen lag ze - onder bewaking - in coma in het ziekenhuis in Hengelo. Op 14 juni overleed ze. Ze is dan nog geen veertig jaar oud.

Fré Cohen kreeg een anoniem graf op de joodse begraafplaats aan de Dennenbosweg in Hengelo. Haar zus Sophie liet in 1950 een steen plaatsen op het graf, met daarop ook de namen van haar omgekomen vader en broer.

Sinds begin jaren tachtig wordt Fré Cohen op 1 mei, middels een kranslegging, op de begraafplaats herdacht door de lokale afdeling van de PvdA. In 2014 werd in Hengelo een straat naar Fré Cohen vernoemd. Ook Deventer heeft een Fré Cohenstraat en in Enschede is een Fré Cohenlaan. In 2016 vernoemde gemeente Amsterdam Brug 341 aan de Zaaiersweg naar haar.

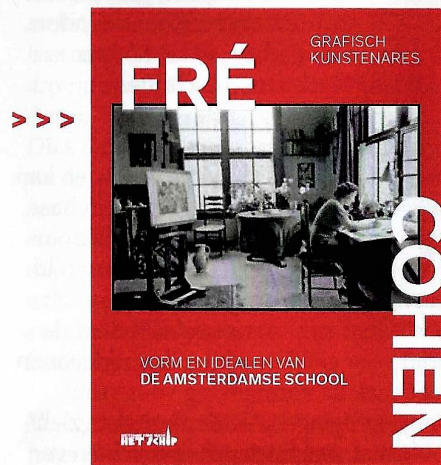
Ontwerp van Fré voor De Wiekslag, veel lezers zullen het nog (her)kennen

Natuurlijk staat de naam van Fré Cohen ook in een fraai lettertype gebeiteld op de Zuil in Vierhouten.

Laten we op 4 mei a.s. tijdens de herdenking in Vierhouten even extra aandacht aan haar leven en werken geven.

Bouke Bergstra

De info voor dit artikel is voor een belangrijk deel afkomstig uit tekst van Rob van het Groenewoud, Dick Dooijes en het Amsterdamse School Museum Het Schip.

Overzichtstentoonstelling Fré Cohen

Van 2 november 2021 t/m 4 september 2022 presenteert het Amsterdamse School Museum Het Schip een indrukwekkende overzichtstentoonstelling over leven en werk van Fré Cohen (1903-1943).

Wellicht een goed idee voor oud-AJC'ers om deze tentoonstelling te bezoeken. Van veel illustraties en ontwerpen die Fré Cohen voor de AJC heeft gemaakt - waarvan er een aantal in de loop der jaren in Het Gele Blaadje zijn afgedrukt - zullen op de tentoonstelling de originele te bezichtigen zijn.

De overzichtstentoonstelling in Museum

Het Schip is opgedeeld in een twintigtal thema's - van Fré Cohens jeugd tot haar tragische, zelfgekozen dood - en bieden daardoor een diepgaand en pakkend beeld van haar leven en werk.

> Kosten € 15,-

Inclusief rondleiding door de museumwoning en het voormalig postkantoor. Natuurlijk kan naast de tentoonstelling ook de vaste collectie bekeken worden. Gratis met Museumkaart, BGL-kaart of Stadspas. Korting met Rembrandtkaart en Icom.

Het Museum het Schip - waarin ook een lunchroom aanwezig is - is gevestigd aan de Oostzaanstraat 45, 1013 WG Amsterdam. Zolang er nog eventuele covid-maatregelen gelden moet van tevoren een tijdslot geboekt worden via <https://www.hetschip.nl/bezoekers/activiteiten/tickets>

Meer info: <https://www.hetschip.nl>

Fraai boekwerk uitgegeven over Fré Cohen

Het Amsterdamse School Museum Het Schip heeft naast de tentoonstelling ook een publicatie over leven en werk van Fré Cohen uitgebracht:

Grafisch Kunstenaars Fré Cohen, vorm en idealen van de Amsterdamse School.

Formaat 24x 29,7 cm, 204 pagina's met veel illustraties.

> Prijs € 27,50.

Het boek is bij de boekhandel (ISBN/EAN: 978-90-829211-4-4) verkrijgbaar maar ook via de webwinkel (<https://www.hetschip.nl>) van het museum.